गतिकारकोपपदात् कृत्। (१३९/३८७३)

[1]तत्पुरुषे इति वर्तते, न बहुव्रीहौ इति। गतेः कारकात् उपपदात् च कृदन्तमुत्तरपदं तत्पुरुषे समासे प्रकृतिस्वरं भवति। प्रकारकः। प्रकरणम्। प्रहारकः। प्रहरणम्। कारकात् – [2]इध्मप्रव्रश्चनः। पलाशशातनः। श्मश्रुकल्पनः। उपपदात् – ईषत्करः। दुष्करः। [3]सुकरः। सर्वत्रैवात्र [4]लित्स्वरः। गतिकारकोपपदात् इति किम्? देवदत्तस्य कारकः देवदत्तकारकः। देवदत्तस्य इति शेषलक्षणा षष्ठी। कृद्ग्रहणं विस्पष्टार्थम्। प्रपचतितराम्, प्रपचतितमाम् इत्यत्र तरबाद्यन्तेन समासे [5]कृते पश्चादाम्। तत्र सति शिष्टत्वाद् आम [6]एव स्वरो [7]भवति इत्येके। प्रपचतिदेश्याद्यर्थं तु कृद्ग्रहणं दृश्यत एव[8]॥

उभे वनस्पत्यादिषु युगपत्। (१४०/३८७४)

प्रकृत्या इति[9] वर्तते। वनस्पत्यादिषु समासेषु उभे [10]पूर्वोत्तरपदे युगपत् प्रकृतिस्वरे भवतः। 'वनस्पतिः' (तै. सं २.६.२०.५)। वनपतिशब्दावाद्युदात्तौ, पारस्करप्रभृतित्वात् सुट्।

'बृहस्पतिः' (तै. सं. ६.४.१०.१)। बृहतां पतिः। 'तद्बृहतोः करपत्योश्चोरदेवतयोः सुट् तलोपश्च' (ग. सू. १६०) इति सुट् तकारलोपश्च। बृहद् इत्येतदन्तोदात्तं निपातयन्ति। तस्य केचिदाद्युदात्तत्वं वर्णयन्ति।

शचीपतिः। शचीशब्दः 'कृदिकारादक्तिनः' (ग. सू. ५०) इति ङीषन्तत्वादन्तोदात्तः। केचित्तु शार्ङ्गरवादिषु पठन्ति, तेषामाद्युदात्तः।

'तनूनपात्' (तै. सं. ४.१.८.१)। तनोतेरौणादिकः ऊप्रत्ययः, तेन तनूशब्दोऽन्तोदात्तः। न पाति न [11]पालयति वा नपात् क्विबन्तः। 'नभ्राण्नपाद्' (६.३.७५/७५९) इत्यादिना आद्युदात्तो निपातितः। तन्वा नपात् तनूनपात्।

'नराशंसः' (तै. सं. ४.१.८.१)। नरा अस्मिन् आसीनाः शंसन्ति, नरा [12]एवं शंसन्ति इति वा नराशंसः। 'नॄ नये' (धा. पा. ८१०)। [13]अबन्तो नरशब्दः आद्युदात्तः। शंसशब्दोऽपि[14] घञन्तः[16]। 'अन्येषामपि दृश्यते' (६.३.१६७/३५३९) इति दीर्घत्वम्।

'शुनःशेपः' (तै. सं. ५.२.१.३)। शुन इव शेपः अस्य इति बहुव्रीहिः। तत्र 'शेपपुच्छलाङ्गूलेषु शुनः सञ्ज्ञायाम्' (६.३.२१/९७९ वा.) इति षष्ठ्या अलुक्। उभावाद्युदात्तौ।

'शण्डामर्कौ' (तै. सं. ६.४.१०.१)। शण्डमर्कशब्दौ घञन्तत्वादाद्युदात्तौ। तयोर्द्वन्द्वे 'अन्येषामपि दृश्यते' (६.३.१६७/३५३९) इति दीर्घत्वम्।

---

1. वाक्यमिदं नास्ति ब. 2. इध्मनां व्रश्चनः इत्यधिकम् फ. 3. सुकरः नास्ति फ. 4. लित् नास्ति फ. 5. कृते नास्ति फ. 6. एव नास्ति ह. 7. भवति नास्ति ह. फ. 8. ईषदसमाप्तौ कल्पप्देश्यदेशीयरः इत्यत्र तिङश्चेत्यनुवृत्तेः त्यधिकम् फ. 9. स्वर्यते ब, नास्ति ह. फ, किम् इत्यधिकम् क. 10. पूर्वपदोत्तरपदे तु फ. 11. पातयति ब. ड. फ. 12. एनं ड. 13. आबन्तः क. 14. अपि नास्ति क. 15. आद्युदात्तः इत्यधिकम् फ.